

Inakosť ako sociokultúrny determinant – autizmus

Eva Schmidtová

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou autizmu cez optiku skúmania rozličných aspektov inakosti. Mapuje, analyzuje, porovnáva a interpretuje fenomén autizmu v širších spoločensko-vedných, kultúrnych a historických súvislostiach a súčasne ich chápe ako dôležité determinanty, ktoré sa počas vývoja diskurzu o danej problematike intenzívne premietali, zasahovali a v súčasnosti majú stále zásadný vplyv na kvalitu života danej spoločensko-kultúrnej minority autistov. Príspevok súčasne apeluje na dôležitosť a opodstatnenosť zmeny v rôznych oblastiach spoločensko-kultúrnej reality v rámci súčasného chápania a nazerania nie len na autistickú inakosť, ale aj na jej rozmanité kultúrne, etnické, názorové, hodnotové, postojoyé a principiálne každodenné podoby, ktoré sú jednými z charakteristických znakov aktuálneho civilizačného vývoja.

Kľúčové slová

autizmus, inakosť, spoločnosť, kultúra, norma, „postihnutie“, tolerancia, postoj, diagnóza, identita.

1. INAKOSŤ AKO SOCIO-KULTÚRNY DETERMINANT

V mnohorozmernom kategoriálnom aparáte kulturológie patrí inakosť k často skloňovaným termínom. Frekventovaný výskyt tohto pojmu v kontexte spoločensko-humanitných vied možno chápať ako reakciu na jeho rozmanitosť, ambivalentnosť, ako i variabilnú obsahovú náplň, a zároveň širokú škálu teoretických i praktických východísk a presahov, prostredníctvom ktorých je možné fenomén inakosti uchopiť. Pojmom inakosť sa zaoberá široké spektrum rôznorodých vedných disciplín. Už od nepamäti je v centre záujmu filozofie, sociálnej a kultúrnej antropológie, etnológie, psychológie, religionistiky, sociológie, etiky, ako i ďalších spoločenskovedných a prírodovedných odborov.

Čoraz intenzívnejšie preraktovaný pojem inakosti sa stáva stredobodom záujmu vedeckých a intelektuálnych kruhov či spoločenskovedných diskurzov pojednávajúcich o problematike xenofóbie, rasizmu, interrupcie, integrácie, eutanázie, sexuálnej orientácie, identity, (in)tolerancie a množstva ďalších ambivalentných tém. Ozvena na tému inakosti sa čoraz frekventovanejšie ozýva aj zo sféry komerčných médií, z oblasti školstva, zo sektoru poskytovania sociálnych a zdravotných služieb, či od prívržencov rozmanitých náboženských presvedčení, ideológií a i.. Skloňovaniu pojmu inakosť sa nevyhneme ani v prípade, ak chceme pochopiť, charakterizovať nejednu inú kultúru, etnikum, menšinu, subkultúru, minoritu, kontrakultúru, či akúkoľvek inú sociokultúrnu skupinu, ktorá sa od minoritu odlišuje istou odchýlkou.

Pre naše uvažovanie a argumentáciu pojmu inakosť je podnetný predovšetkým interdisciplinárny a holistický prístup, ktorý predpokladá prepájania poznatkov z rozličných vedných

disciplín, podnecuje využívanie interkultúrnej komunikácie a zároveň zohľadňuje jedinečnosť a špecifickosť jednotlivých socio-kultúrnych javov vyskytujúcich sa v danej spoločnosti. Jedným zo základných východísk môže byť v rámci takehoto uvažovania o inakosti skúmanie už od nepamäti v spoločenských vedách pretrvávajúceho, dichotomického pohľadu vnímania inakosti a odlišnosti cez prizmu toho druhého, a teda prostredníctvom tradičnej binárnej opozície „my“ vz. „oni“. Za základňu takehoto nazerania by sme mohli určiť antropológiu. Vedu, ktorej pôvodný význam slova *anthropos* (človek) a *logos* (rozum, slovo, náuka) predurčil antropologické bádanie k snahe pochopiť o. i. aj to, ako funguje ľudský rozum zároveň ako produkt a podmienka kultúry.¹

K repertoáru vyššie zmienených faktorov problematizujúcich dosiahnutie alebo aspoň čiastočné priblíženie sa k spoločnému názorovému konsenzu v súvislosti s témou, ako formálne tak i obsahovo veľmi širokou a rozmanitou, sa pridávajú taktiež ďalšie činitele. Jedným z nich je v súčasnosti extrémne rýchlo akcelerujúci vývoj tohto fenoménu v čase a v priestore. Inak povedané – s inakosťou sme konfrontovaní čoraz intenzívnejšie a v čoraz rozmanitejších podobách.

Uvedomujúc si problematickosť a náročnosť teoretického vymedzenia a obsiahnutia pojmu inakosť, sa nám prirodzene v myslí vynára otázka súvisiaca s ľudskou kompetenciou rozširovania povedomia o inakosti, o vzdelávaní k aktívnej tolerancii k inakosti, v zmysle rešpektu a prijatia toho, že inakosť nie je iba kategóriu hodnotiacou, ale predovšetkým axiologickou. Práve uvedomovanie si tejto skutočnosti, môže podľa nášho názoru zásadne prispieť k zmene postoja k vnímaniu tohto javu, a to na celospoločenskej úrovni.

Názorová pluralita o tom, čo je to inakosť, či o tom, ako sa ku nej máme v jej najzákladnejšej podobe² stavať, alebo vôbec aké parametre zvoliť pri uvažovaní o tom, či je niečo iné už príliš, a čo ešte nie, nás vyzýva zamýšľať sa a podnecovať uvažovanie jednotlivca, ako i kolektívne vedomie k tomu, aby zmýšľanie o inakosti a konfrontácia s ňou predstavovala zdravé a vedomé vnímanie odlišností. Domnievame sa, že takáto zmena môže byť významným činiteľom pri predchádzaní nenávisti, intolerancie, xenofóbie, rasizmu a mnohých iných patologických postojov, ktorých dôsledky boli a v súčasnosti sú čoraz väčšími a v explicitnejších podobách identifikovateľné v rozmanitých oblastiach spoločnosti. Jedným z príkladov je aj šírenie extrémistických názorov, kde sa istá rétorika už ani nesnaží byť sofistickovaná, ale často je hrubá, vulgárna, agresívna, a paradoxne, i tak veľkou väčšinou prijímaná a akceptovaná. Otázne a súčasne desivé je, podľa nášho názoru, hľadanie odpovedí na otázky, či hlavný dôvod tejto situácie spočíva najmä v zlyhaní iných alternatív k riešeniu závažných problémov, alebo sa predovšetkým jedná o akési prejavy kolektívneho nevedomia, v zmysle spúšťania potlačanej agresie a nenávisti, ktoré sú podporované a vyživované aj z pozícií ústavných činiteľov.

Prehodnocovanie názorov, postojov a konania v súvislosti s inakosťou je, podľa nášho názoru, nutné, či už máme na mysli inakosť vo forme stretu s inou kultúrou, s iným náboženským, politickým, ideologickým presvedčením, alebo sa jedná o mentálnu či telesnú inakosť, či o „bežnú“ inakosť, ktorá je súčasťou našich každodenných životov. Napríklad v podobne odlišného názorového presvedčenia nášho partnera, rodiča, súrodenca, kamaráta, kolegu, či „len“ toho iného človeka, bez ktorého by uvedomovanie si inakosti zrejme možné nebolo. Vráťane snáh, prehodnocovaní, a tzv. triedení názorových presvedčení, ktoré tvoria významnú podstatu nášho myslenia, je v súvislosti s uvažovaním o (inom) človeku, nemenej podstatné brať do úvahy aj danosti, ktoré sú späté s jeho evolučným vývinom. V zásade je čiastočne takéto uvažovanie veľ-

¹ SOUKUP, V.: *Antropologie: Teorie člověka a kultury*. Praha : Portál, 2011, s. 54.

² Základnú podobu inakosti chápeme ako esenciu toho čo „ten druhý“ považuje za iné resp. odlišné.

mi intenzívne naviazané na podstatu dualistického vnímania človeka, o ktorej hovorí aj slovenský kulturológ Ivan Dubnička. Podľa jeho slov je jedným z dôležitých determinantov a zároveň predpokladom toho, že človek vníma svet na základe binárnych opozícií, ktorých ústrednou dichotómiou je vnímanie sveta v konvenciách „my“ a „oni“, už samotná skutočnosť, že človek je sociálna bytosť. Dubnička nazerajúc na človeka cez prizmu slávnej Aristotelovej definície - *človek ako zoonpoliticon* a teda ako tvor spoločenský, respektíve politický, zdôrazňuje, že takéto nazeranie predstavuje istú vzájomnú závislosť. Podľa jeho slov, pri snahe pochopiť správanie jednotlivca musíme vychádzať z predpokladu, že jeho správanie je modelované rôznymi faktormi, ako napríklad génmi, hormónmi, činnosťou mozgu a spoločnosťou.³

Sekundárnym, nemenej podstatným tvrdením, ktoré je nutné brať do úvahy pri snahe priblížiť sa k podstate dualistického modelu vnímania sveta, je skutočnosť, že človeka je nutné chápať vrátane vyššie uvedených faktorov prameniacych z jeho spoločensko-politickej povahy aj ako „tvorca zmyslu“. Takúto charakteristiku použil na označenie človeka na prelome 19. a 20. storočia napríklad aj nemecký historik, filozof, sociológ a ekonóm v jednej osobe Max Weber, hovoriac, že pre všetky ľudské spoločnosti je zásadné dávať zmysel svojmu okoliu, usporadúvať, klasifikovať, usmerňovať a regulovať.⁴ Na Weberove tvrdenie o časti ľudskej povahy inklinujúcej ku kategorickej usporiadanosti, namiesto chaotického a náhodného prisudzovania významu veciam a javom, nadviazal o niekoľko desaťročí neskôr jeden z najvýznamnejších predstaviteľov francúzskeho štrukturalizmu, antropológ, etnológ a sociológ Claude Lévi-Strauss hovoriac, že: „požiadavka usporiadanosti tvorí základ akéhokoľvek myslenia vôbec...“⁵ Podľa Lévi-Straussa patrí k základným intelektuálnym požiadavkám ľudstva hľadanie nejakej schémy či usporiadanosti vo vonkajšom i vnútornom svete. V zásade neusporiadanosť a chaos predstavujú niečo, čo človek tolerovať nemôže, v zmysle tvrdenia, že akékoľvek usporiadanosť je lepšia než chaos, a dokonca i utriedenie v rovne zmyslovo vnímaných vlastností predstavuje etapu na ceste k racionálnemu poriadku.⁶

V nadväznosti na uvažovanie Dubničku, ktorý hovorí, že tendenciu človeka triediť, klasifikovať, či kategorizovať a usporadúvať veci, javy, či myšlienky môžeme považovať za jednu z ďalších antropologických konštánt v ľudskom vedomí, chápeme otázku inakosti a jej sprievodné javy, či modifikované formy za jednu z kardinálnych otázok 21. storočia.

V snahe sprítomniť problematiku nazerania na inakosť, či vôbec na človeka, sa nezaobídeme bez alarmujúceho apelu z pier viacerých autorít na celkovú zmenu paradigmy nazerania, nie len na ľudskú bytosť, ale takmer na všetky oblasti nášho kultúrno-spoločenského vývoja a to na globálnej úrovni. V tejto súvislosti je podnetné zamyslenie sa slovenského filozofa, pedagóga, kulturológa a esejistu Dalimíra Hajka, ktorý vo svojich úvahách o inakosti spätých so samotnou zmenou nazerania na svet odkazuje aj na rímskeho teológa Alojza Boglioliho. V jednote a rozmanitosti našej súčasnosti nie je myšlienka spoločného etosu podľa Hajka iba možná, ale aj nevyhnutná o. i. aj preto, lebo má sociálny dosah a dopad a implicitne alebo explicitne sa dotýka sociálneho zmyslu našich aktivít. Za začiatok zmeny a prispôsobenie sa novému stavu Hajko, v nadväznosti na myšlienky Boglioliho, považuje definitívny koniec tzv. „*velkému rozdeľniu*“, z ktorého na prvý pohľad plynie uvedomenie si skutočnosti, že prišla dobahodnôť pre celú

³ DUBNIČKA, I.: (ed.) *Nátlakové skupiny, subkultúry a kontrakultúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012, s. 66.

⁴ BOWIE, F.: *Antropologie náboženství*. Praha : Portál, 2008, s. 45.

⁵ LÉVI-STRAUSS, C.: *Myšlení přírodných národů*. Praha : Dauphin, 1996, s. 24.

⁶ DUBNIČKA, I.: (ed.) *Nátlakové skupiny, subkultúry a kontrakultúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012, s. 68.

planéty.⁷ Aj napriek istému konštruktívnemu skepticizmu, ktorý sa prejavuje na tom, akým spôsobom vyššie spomínaní autori vnímajú hodnotový pluralizmus, a teda ako niečo: „...čo má zmysel len do tej miery, do akej obsahuje recipročné dopĺňanie, spájajúce v jednote celkovej pravdy čiastočné aspekty pravdy, nachádzajúce sa v rozdielnych a neraz v protikladných morálnych filozofiách...“⁸; autori apelujú na hľadanie a prispôsobenie sanovej situácii aj prostredníctvom objavovania a uvedomovania si nových spôsobov komunikácie, ktoré sú schopné pôsobiť na celej planéte.⁹

Nové výzvy, výstrahy či podnety k zamysleniu sa nad tým, čo a kto je v súčasnosti človek, alebo nad spôsobom prostredníctvom, ktorého je možné učeniu sa univerzálnych hodnôt, ktoré by súčasne rešpektovali jedinečnosti a špecifiká danej kultúry, etnika, sociokultúrnej skupiny alebo jednotlivca, sú explicitne pre každého z nás prítomné v každodennej realite. Prítomné sú taktiež mnohé iné podnety k zamysleniu sa prameniace, buď od samotných jedincov, alebo z konkrétnych situácií, či už v podobe pulzujúco stúpajúcich teroristických útokov, takmer štandardnej nevraživosti medzi jednotlivcami inej farby pleti, rasy, ideologického, náboženského, politického alebo iného presvedčenia, či medzi jednotlivými kultúrami, no i v podobe celoplošne nefungujúcich a neprosperujúcich ekonomik štátov, školstva, zdravotníctva a iných sfér. Aj to sú jedny zo základných príkladov, ktoré, či už parciálne alebo prostredníctvom globálneho charakteru demonštrujú nutnosť uskutočniť zmenu, ktorá by bola, nie len z pohľadu kontroverzne spirituálne a ezotericky zmysľajúcich autorít, pohybom vnútorným, a teda tým, ktorý bezpodmienečne začína v nás samotných, ale tiež odborníkov z radov humanitných a špeciálnych vied. Jedným zo zastupujúcich pohľadov takejto výstrahy či predpokladu o tom, akým spôsobom sa bude ľudstvo uberať v otázke vnímania človeka v 21. storočí, sú úvahy amerických futuroológov Johna Naisbitta a Patricie Aburden. Obaja autori sa zhodujú na tom, že najvzrušujúcejšie zvraty v 21. storočí sa uskutočnia nie zásluhou techniky, ale zásluhou čoraz širšej predstavy o tom, čo znamená byť človekom.¹⁰

Za nemenej podstatné konštatovanie vyššie spomínaných autorov, ktorí i napriek častej kritike, ktorou sú ich diela a názory konfrontované, v prípade zodpovedania otázky – či nastane zlatý vek alebo apokalypsa – vecne prezentujú názor, že záleží predovšetkým na nás, nakoľko v tejto situácii, v ktorej sa ako ľudstvo nachádzame, nás nezachráni príchod nejakého mesiáša alebo vesmírnej civilizácie, ale problémy, ktorým čelíme, si musíme vyriešiť my sami.¹¹ Zodpovednosť súčasníka, ktorú musí nevyhnutne na seba prebrať, či už v súvislosti s celkovou krízou človeka, morálnych, etických, ľudských a iných hodnôt, či vôbec so stavom komunity, spoločnosti, kultúry, kontinentu, a v neposlednom rade i našej planéty práve ľudská bytosť, sa už v súčasnosti považuje za všeobecne samozrejmu. V zásade je však nutné zdôrazniť, že ani v 21. storočí, kedy sa situácia ohľadne stavu našej planéty javí ako nesmierne problematická vo viacerých smeroch jej existencie, či už v ekologickej, ekonomickej, etickej, spirituálnej atď. rovine, nie je úplne jasné, ako by mala táto zodpovednosť vyzerať v praktickom - každodennom živote, predovšetkým na tých miestach a v tých sférach a oblastiach nášho života, ktoré sa javia ako alarmujúco zanedbané ľudskosťou, humanitou, či vedomím toho, že každé jedno rozhodnutie prispieva ku kvalite celku.

⁷ HAJKO D.: *Globalizácia a kultúrna identita*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2005, s. 48.

⁸ *Ibid.*, 2005, s. 48.

⁹ *Ibid.*, 2005, s. 48.

¹⁰ NAISBITT, J. ABURDEN, P.: *Megatrendy 2000*. Bratislava : Bradlo, 1992, s. 15.

¹¹ Web (1), 2004.

Otázka inakosti je otázkou komplikovanou, ale i nesmierne príťažlivou a predstavuje mimoriadne rozsiahlu tému, pričom jej presahy sú identifikovateľné v akejkoliž oblasti našej spoločensko-kultúrnej reality. V prípade tohto príspevku, sme sa rozhodli zobrazit' inakosť prostredníctvom vybranej konkrétnej socio-kultúrnej skupiny autistov. Špecifiká tejto skupiny považujeme za jedinečný príklad toho, akým spôsobom je (autistická) inakosť chápaná v rôznych oblastiach nášho života. Taktiež považujeme minoritu autistov za výnimočný príklad toho, ako je chápanie (autistickej) inakosti variované, kreované, modifikované, ale aj determinované a ovplyvňované na základe prevládajúceho kultúrno-spoločenského diskurzu. V prípade nášho skúmania sa smerovanie tohto diskurzu priamo a bytostne dotýka jednotlivcov – samotných autistov a je rovnako významotvorným faktorom toho, ako sa napríklad aj o identite autistov formuje verejnotvorná mienka, či toho, akým spôsobom sa formuje samotná mat(r)ica¹² uvažovania o tejto problematike v danom spoločensko-kultúrnom okruhu.

Autizmus je témou mnohovrstevnatou a mnohodimenzionálnou. Je to téma, ktorá má na základe svojej bohatej dimenzie uchopiteľnosti dopad na viaceré oblasti, aj na tie, ktoré explicitne pod problematikou autizmu nespádajú. Jeden zo zásadných podnetov, ktorý sa javí ako adekvátny v rámci skúmania (autistickej) inakosti spomenúť, súvisí s prehodnocovaním toho, akým spôsobom je v našej spoločnosti chápaný koncept normy, normality a s ním neodmysliteľne spätá otázka toho, čo sa za normálne považuje, a čo už nie. V kontexte problematiky autizmu sa o takéto východisko opiera aj český historický sociológ Michal Geisler prezentujúci názor, že autizmus predstavuje nové výzvy napríklad aj v oblasti vyzdelávania, sociálnej a psychiatrickej starostlivosti, medicíny, verejného financovania, sociálnych služieb, či zamestnávania ľudí s postihnutím. Podľa jeho slov autizmus otvára priestor k zamysleniu sa nad tým, ako sú v našej spoločnosti v súčasnosti definované a chápané koncepty ako je normalita, postihnutie či napríklad rodičovstvo, ako veda a odborné inštitúcie ovplyvňujú ľudský život či utváranie osobnej identity. Podľa Geislera je všetky tieto témy možné adekvátne preskúmať a priblížiť práve pomocou spoločenských vied.¹³

Aj na základe vyššie uvedených slov usudzujeme, že problematika autizmu predstavuje pre súčasnú spoločnosť, v ktorej sa inakosť stáva čoraz rýchlejšie jedným z jej konštantných znakov, a ktorá volá po mnohých nezodpovedaných otázkach, veľmi významnú a hodnotnú tému. Naše predpoklady vychádzajú aj z obrovskej pluralitnej základne názorov prezentujúcich rozličné úvahy o tom, čo je to autizmus, resp. čo je hlavným mechanizmom spúšťania autizmu u ľudí rozličného pohlavia, veku, rasy, národnosti, a taktiež u ľudí pochádzajúcich z rozličného ekonomického sociálneho či kultúrneho zázemia.

Nemenej rôznorodá rozchádzajúca sa je i názorová skupina z radov vedeckej, ako i laickej verejnosti predkladajúca rozmanité úvahy o tom, prečo v súčasnosti zaznamenávame celosvetový nárast autizmu na transkultúrnej úrovni. Tieto, ako i ďalšie nezodpovedané otázky predstavujú podstatné podnety pre skúmanie problematiky autizmu aj v rámci kulturológie.

¹² Kanadský filozof Ian Hacking prirovnáva termín mat(r)ica k pojmu idea, resp. hovorí, že pre jeho uvažovanie nie je o nič výstižnejší. Je to odvodenina od slov označujúceho „maternicu“, avšak od dôb minulých až po súčasnosť nadobudlo veľa iných významov. Napríklad vo vyššej algebre (matica). Mat(r)ica, v rámci ktorej sa formuje idea autizmu, predstavuje komplex inštitúcií, odborníkov – lekárov, psychológov, pediatrov, (špeciálnych) pedagógov, vzniknutých odborných ako i laických publikácií, výskumov, ľudí ktorým je autizmus diagnostikovaný a iné. In: HACKING, I.: *Sociálna konštrukcia – ale čoho?*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 27-28.

¹³ GEISLER, M.: Autismus jako společenskovední téma. In: *Historická sociologie*, 2016, č. 1., s. 95.

1.1 Autizmus ako spoločensko-vedná téma

Uvažovať o autizme ako o spoločensko-vednej téme, nie je úplne jednoduché a samozrejmé, a to, paradoxne, i napriek tomu, že presahy tejto problematiky sú výrazne identifikovateľné a explicitne prítomné vo väčšine oblastí osobného a spoločenského života, či už u samotných autistov, alebo taktiež u ľudí, ktorí síce diagnózu autizmu stanovenú nemajú, ale sú s ňou priamo alebo nepriamo konfrontovaní. Zdieľame presvedčenie, že je nanajvýš dôležité začať tieto konkrétne problémy pomenovávať aj v rámci iných vedných disciplín, ako primárne iba cez optiku v súčasnosti jediného medicínskeho obrazu, ktorého autoritatívne postavenie sa počas celej histórie autizmu zásadne nezmenilo. Z istého uhla pohľadu sa primárne medicínska perspektíva vysvetľovania autizmu javí ako logická, samozrejmá a správna. Predovšetkým vtedy, ak vychádzame z predporozumenia, že vedecké a racionálne poznanie má v našej civilizácii dominantné postavenie. Je teda prirodzené, že aj oblasť autizmu, jeho symptómov a príčin, musí byť objasnená na exaktnom a vedeckom základe.

V prípade, že sa na túto problematiku začneme pozeráť napríklad z pohľadu kontinuálne narastajúceho počtu ľudí s niektorou z diagnóz z PAS, je evidentné, že práve tento všeobecne zaznávaný postup nie je úplne dostačujúci, či úplný, nakoľko v súčasnosti napriek množstvu teórií a výskumov, neexistuje konečné racionálne vysvetlenie tohto javu. Ako závažný dôsledok neschopnosti vedy vysvetliť príčinu autizmu môžeme považovať aj zmätok, či bezvýchodiskovosť v odporúčaní terapeutických prístupov, či liečebných metód, ktoré by mali zabezpečovať resp. minimálne podnecovať progres ľudí s PAS. V rámci plurality názorov existujú niektoré styčné body, na ktorých sa medicínska obec zhoduje. Jednou z nich je presvedčenie, že autizmus je celoživotný stav a je chápaný ako neliečiteľná psychiatrická diagnóza. Prognózy nie sú priaznivé, väčšina lekárov od začiatku procesu stanovovania diagnózy pripravuje rodičov na to, aby sa zmierili s tým, že majú autistické dieťa. Práve tento aspekt chápania autizmu, ako neliečiteľnej diagnózy, veľmi výrazne kontrastuje s presvedčeniami, ktoré zastávajú názor, že autizmus nie je iba diagnóza, ale je to stav tela i mysle. Je to iný spôsob existencie, ktorý ale nemusí byť v zásade iba zlý, nesprávny, negatívny, pasívny, agresívny, alebo nenormálny. Americký aktivista v oblasti autizmu Jim Sinclair svojimi vyjadreniami reprezentuje prúd inšpirácie na zmenu kolektívneho vnímania autizmu nasledovne: *„Býtautistický ešte neznamená nemít ľudskou dušou. Ale znamená to byť zvláštni. Znamená to, že čo je normálni pro zdravé lidi, není normální pro mne. (...) Uvědomte si, že jsme si odcizeni navzájem, že můj způsob bytí není poškozenou verzí vašeho...Prozkoumejte své domněnky. Definujte své podmínky. Spolupracujte se mnou na stavbě mostů mezi námi.“*¹⁴

Súvislosti a argumentov, ktoré vyzývajú k prehodnocovaniu medicínskeho pohľadu na autizmus, nie je málo. Domnievame sa, že práve implementácia tejto problematiky do širších spoločensko-vedných súvislostí by mohla aktívne prispieť k aspoň k čiastočne zrozumiteľnejšiemu pochopeniu toho, čo autizmus pre súčasnú spoločnosť predstavuje. Prínos v takomto uchopení vidíme predovšetkým v možnosti uplatnenia interdisciplinárneho prístupu a v možnosti aktívneho prepájania poznatkov z rozmanitých vedných disciplín, vrátane kulturológie, histórie, sociológie, etnológie, antropológie a i..

Za dôležitý impulz k apelovaniu na kritické uvažovanie o autizme v kontexte iného, ako primárne medicínskeho diskurzu, považujeme vrátane pretrvávajúcich ambivalentných názorov týkajúcich sa diagnózy F84 v rámci diagnostickej kategórie, ktorá jej prislúcha, v súčasnosti stále väčšími rozmáhajúci sa pohľad na autizmus, ktorý zastáva názor, že sa jedná o jedno z ďalších

¹⁴ CLERQ, H.: *Mami, je to člověk, nebo zvíře?*. Praha : Portál, 2007, s. 62.

ochorení s prívlastkom civilizačné. Toto ochorenie podľa názoru viacerých odborných autorít môžeme chápať, ako reakciu na vývin nášho civilizačného smerovania, ktorého súčasťou je bezpodmienečne nevyvrátiteľný sklon k patologickým formám života, často krát v rozmanitých extrémnych podobách našej existencie a nezdravého životného štýlu.

Túto úvahu o tom, čo autizmus predstavuje pre 21. storočie, rozvíja napríklad odborníčka na autizmus v kontexte Českej republiky, pedagogička a publicistka v oblasti medicíny a imunológie Anna Strunecká, ktorá vo svojich prednáškach, verejných diskusiách a publikáciách zdieľa názor, že autizmus môžeme v súčasnosti pridružiť k tzv. vlne tsunami civilizačných ochorení, medzi ktoré o. i. zaraďuje aj rakovinu či diabetes.¹⁵ Strunecká svoju teóriu rozširuje aj o ďalší rozmer. Autistický subjekt reprezentuje, podľa jej slov, varovanie pred zamorovaním životného prostredia a zásahmi do tela, a taktiež v rámci nie úplne konvenčného chápania autizmu hovorí o (autistickom) „postihnutí“ ako o jave, ktorý zodpovedá tomu, akým spôsobom neskorá moderná veda konštruje obraz človeka – ako izolovaného jedinca a biologický stroj. Autistický subjekt v podaní Struneckej vzniká vinou životného štýlu neskorého modernej spoločnosti a zároveň prináša možnosť premôcť túto vinu v podobe výzvy pochopenia autistického sveta. Tým v sebe skrýva určitý potenciál spásy pre budúcnosť našej civilizácie. To, že je autizmus ochorenie medziľudských vzťahov, interpretuje ako reakciu na ich všeobecne zlú kvalitu a taktiež na akútnu absenciu lásky v zmysle *filia* – súnaležitosť a priateľstvo, ktorých deficit by sme mohli označiť za veľmi charakteristické črty dnešnej spoločnosti.¹⁶

Intenzita volania autizmu po spoločenskej, ale i medicínskej intervencii, je naliehavá. Nasvedčujú tomu jednak vyššie uvedené dôvody, ale i nedostatok útechy napríklad pre rodičov autistických detí, ktorí odmietajú prijať jednu z najčastejších interpretácií toho, čo predstavuje autizmus v zmysle akejsi záťaže, ktorá človeka sprevádza od ranného veku a je primárne ochorením toho najdôležitejšieho pre úspešný a naplnený život – spoločenských kompetencií. Myslíme si, že tieto opatrenia sú v oboch prípadoch veľmi prínosné pre doplnenie stále príliš metaforického a abstraktného autistického obrazu, zloženého zo sloganov a interpretácií pomenúvajúc akýsi nedostatok.

Aplikácia interdisciplinárneho prístupu pri skúmaní autizmu sa zdá nevyhnutná z viacerých hľadísk. Domnievame sa, že môže byť nápomocná aj pri čiastočnom infiltrovaní sa k porozumeniu toho, kto a čo určuje hranicu spomínanej, a vskutku veľmi závažnej, priepasti medzi „normálnosťou“ verzus „nenormálnosťou“, nakoľko práve táto dvojica predstavuje jedno z rozhodujúcich kritérií toho, čo sa za prípustné, správne, prirodzené, a teda aj normálne považuje, a čo naopak nie. Prehodnocovanie týchto oblastí súvisí aj so všeobecne rozšíreným faktom o tom, že autizmus je psychiatrická diagnóza. Práve z tohto dôvodu je dôležité, aby i oblasť psychiatrie bola podnecovaná k tomu, aby prehodnotila koncept normy a normality. Tieto kroky sú nevyhnutné, ak sa chceme ako spoločnosť priblížiť ku korektniešiemu určovaniu diagnóz a k lepšiemu preniknutiu k existencii, ktorej inakosť nie je založená iba na inej organickej odlišnosti, ale veľké percento tejto inakosti pozostáva z inak - senzitivnejšie nastavených zmyslových vnemov, pocitov, z iného vnímania priestoru a zvuku, z iného prejavovania emócií, súhlasu, či nesúhlasu, z iného nároku na vzdelávanie, výchovu, či komunikáciu atď.

Detailnejšie a komplexnejšie sa problematikou nutnej apelácie na psychiatrické prehodnocovanie svojich stanovísk a toho, ako euroamerická kultúrno-spoločenská a vedná tradícia definuje duševného choroby, zaoberá štúdia z roku 2016 s názvom *Duševní poruchy a konstrukce*

¹⁵ Web (2), 2016.

¹⁶ Web (3), 2014.

normality. Autori tejto štúdie vychádzajú z perspektív psychiatrickej antropológie,¹⁷ sociálneho konštruktivismu a kultúrneho relativizmu. Základné východiská tejto štúdie sú prínosné pre skúmanie autizmu z viacerých dôvodov. Jeden z najzásadnejších sa zreteľne objaví vtedy, ak pripustíme všeobecne pomenovaný fakt, ktorý hovorí o autizme ako o takom druhu psychiatrickej diagnózy, ktorej symptómy sa dajú identifikovať a diagnostikovať aj na základe toho, že správanie posudzovaného jedinca sa často na základe subjektívneho názoru odborného lekára považuje za niečo, čo sa rozchádza s bežným a štandardným správaním.

Autizmus, ale v zásade ani inú spoločenskovednú tému, nie je možné skúmať oddelene od niektorej z jej zložiek. Nie je možné z nej vyselektovať iba určitú parciálnu časť. Túto časť (vy)skúmať, popísať, zdefinovať, a ak to vyplýva z kontextu daného skúmania, následne aplikovať isté čiastkové výsledky do praxe. Napriek vedomiu istého zjednodušenia si ale myslíme, že takýto postup je identifikovateľný aj v prípade skúmania mnohých, v súčasnosti veľmi aktuálnych a páľčivých tém. Či už hovoríme o oblasti telesného, alebo duševného zdravia, o otázke (ne)chceného multikulturalizmu, alebo o presadzovaní zmeny v podobe voľby extrémizmu, či o mnohých ďalších otázkach, kde je práve rešpekt (k) inakosti fundamentálnym kľúčom k pochopeniu širších súvislostí.

V rámci tohto príspevku sme sa vrátane teoretického a metodologického ukotvenia fenoménu autizmu snažili prostredníctvom interdisciplinárneho prístupu aspoň čiastočne zobrazit' a načrtnúť niektoré z možných východísk ako na tento jav možno nazerať aj v rámci spoločensko-humanitných vied. Táto tendencia plynula predovšetkým z vedomia, že problematika autizmu sa bezpodmienečne viaže aj k samotnému uvažovaniu o aktuálnom stave našej spoločnosti, kultúry či celkového civilizačného vývoja, v ktorom sa ako ľudstvo nachádzame. Michel Foucault druhú časť svojho diela *Psychologiea duševní nemoc* začína odkazom na významného filozofa 19. storočia Émileho Boutrouxa hovoriac, že psychologické zákony, aj tie najvšeobecnejšie, sa vždy vzťahujú k určitej „fáze ľudstva“. Foucault ďalej pokračuje a hovorí, že je to už dávno čo sa stal spoločným bodom sociológie a psychopatológie fakt, že choroba má svoju realitu a platnosť ako choroba iba v rámci určitej kultúry, ktorá ju za takú uznáva.¹⁸ V súčasnom spoločensko-vednom diskurze ohľadne autizmu väčšmi prevláda názor, že sa jedná o poruchu či o chorobu, ktorú treba vyliečiť, prípadne utlmiť, čomu nasvedčuje prevažná väčšina terapeutických metód, resp. často ľudom s PAS podávaných medikamentov, či odporúčaných intervencií alebo umiestnení do ústavných starostlivostí. V tejto súvislosti sú opodstatnené dve otázky, ktorých jadro pramení opätovne z úvah o chorobách u Foucaulta, v zmysle toho, ako naša kultúra dospela k tomu, že vidí v chorobe odchýlku a chorému udeľuje status, ktorým je vylúčený zo spoločnosti? A v akom zmysle sútie chorobné formy, v ktorých sa naša spoločnosť odmieta poznať, jej vlastným vyjadrením?¹⁹

¹⁷ Kritická psychiatria je smer, ktorý v mnohých oblastiach čerpá zo širšej oblasti kritickej psychológie reprezentovanej napríklad americkým psychológom Kennethom Gergenom. Súčasne sa snaží kreatívne integrovať často veľmi tvrdú kritiku, ktorej sa psychiatrii dostávalo a dostáva zo strany antipsychiatrického hnutia. Odnôžou antipsychiatrického hnutia je smer tzv. mad studies, ktorý spája emancipačné dôrazy charakteristické pre genderové štúdiá, queer studies alebo disability studies, s kritikou dekonštrukcií nie len konkrétnych diagnóz, ale i samotného konceptu duševných porúch. Tento koncept chcú akademičky a akademici, ktorí sa k madstudies hlásia, nahradiť reapropriovaným termínom madness, teda „šialenstvo“, ktorý sa v súčasnosti pokladá za menej mocensky zaťažený. In: Web (4), 2016.

¹⁸ FOUCAULT, M. *Psychologiea duševní nemoc*. Praha : Dauphin, 1997, s. 75.

¹⁹ Ibid., 1997, s. 79.

Domnievame sa, že zásadné, vedomé a kontextuálne prehodnotenie odpovedí na ne predstavuje významný krok k zmene uhlu pohľadu aj na konkrétnu psychiatrickú diagnózu, akou je autizmus. O to väčšmi, ak si uvedomíme, aké malé percento pochopenia narastajúceho výskytu autizmu, či jeho prejavov alebo symptómov máme v súčasnosti teoreticky ale i prakticky či vedecky, korektne a zhodne uchopené.

Vrátane teoretických záverov, ktoré nám plynú z potvrdenia našich predpokladov o tom, že miera a spôsob spoločensko-kultúrneho nazerania a uchopenia inakosti, a teda v prípade predmetu skúmania problematiky autizmu, má zásadný vplyv a determinuje vytyčovanie mantinelov pri prijatí a aktívnom rešpektovaní ich odlišnosti na rozmanitých úrovniach ich existencie, si uvedomujeme aj praktický dopad týchto záverov. Na myslí máme konkrétne sféry spoločensko-kultúrnej reality, ako napríklad oblasť školstva, zdravotníctva, zamestnania či iných čiastkových oblastí, ktorých plnohodnotné a na autistickú inakosť prispôsobené a pripravené fungovanie významne vplyva na utváranie identity každého jedného človeka s PAS a okrem toho tvorí nemenej významnú platformu spoločnosťou a danou kultúrou očakávaného progresu takýchto jedincov. Domnievame sa tak, že je prinajmenšom príliš naivné, sebecké a neohľaduplné požadovať od ľudí s PAS tzv. zmeny ich správania, ktoré sú vo všeobecnosti často spájané s asociáciami typu agresie, nevhle, nechuti a odporu spolupracovať, apatickosti, pasivity atď., ak sa nebudeme ako spoločnosť snažiť plnohodnotnejšie pochopiť, prečo sa takýto druh správania v čoraz frekventovanejšom výskyte a náraste celosvetovo objavuje.

Literatúra

- BOWIE, F.: *Antropologie náboženství : Rituál, mytologie, šamanismus, poutnictví*. Praha : Portál, 2008. s. 336. ISBN 978-80-7367-378-9.
- CLERQ, H.: *Mami, je to člověk, nebo zvíře? Myšlení dítěte s autismem*. Praha : Portál, 2007. s. 104. ISBN 978-80-73-67-235-5.
- DUBNIČKA, I.: Antropologické poznámky k subkulturám. In: Dubnička, I./ed.): *Nátlakové skupiny, subkultury a kontrakultury*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012. s. 63-72. ISBN -80-558-0180-3.
- FOUCAULT, M.: *Psychologie a duševní nemoc*. Praha : Dauphin, 1997. s. 113. ISBN 80-86019-30-6.
- GEISLER, M.: Autismus jako společenskovední téma. In: *Historická sociologie*, 2016, č. 1., s. 95-110. ISSN 2336-3525.
- Dostupné na: <http://historicalsociology.cz/cele-texty/1-2016/geisler> [cit. 2017-25-2]
- HACKING, I.: *Sociálna konštrukcia – ale čoho?*. Bratislava : Kalligram, 2006. s. 356. ISBN 80-7149-889-0.
- HAJKO, D.: *Globalizácia a kultúrna identita*. Bratislava : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2005. s. 130. ISBN 80-8050-913-1.
- LÉVI-STRAUSS, C.: *Myšlení přírodných národů*. Praha : Dauphin, 2000. s. 368. ISBN 80-901842-9-4.
- NAISBITT, J., ABURDEN, P.: *Megatrendy 2000 : Desat' nových smerov na devät'desiate roky*. Bratislava : Bradlo. 1992. s. 324. ISBN80-7127-050-4.
- SOUKUP, V.: *Antropologie: Teorie člověka akultury*. Praha : Portál, 2011. s. 752. ISBN 9788073674328.

Internetové odkazy

- Web (1): SIRŮČEK, Pavel. 2004. *Nové aspekty globalizace aneb megatrendy 2000 – 2010*. [online]. [27.11.2016]. Dostupnosť a prístup: <http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/psi_naga.htm>
- Web (2): [online]. 2016. [24.1.2017]. Dostupnosť a prístup: <<https://www.rtv.s.sk/radio/archiv/11223/390329>>
- Web (3): [online]. 2014. [15.1.2017]. Dostupnosť a prístup: <<https://www.youtube.com/watch?v=wKlMcLTqRLs&t=25s>>
- Web (4): ŠKROB, Jan. CHARVÁT, Martin. 2016. Duševní poruchy a konstrukce normality. In: *Človek a spoločnosť*. [online]. 2016. [20.12.2016]. ISSN 1335-3608. Dostupnosť a prístup: <<http://www.clivekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=YCS791G5F8N9X9B3BN4CDJW>>

Otherness as a socio-cultural determinant – autism

The posed contribution represents a probe of autism problem that is examined within the wider socio-cultural context, with an emphasis on the topic of otherness that is understood as an important determinant in making the current socio-disciplinary discourse on the subject. Through the chosen socio-cultural group of autistic people, the author directly refers (not only) to autistic otherness, but also to its various aspects with which current society is confronted and it also points to and emphasizes the possible along with necessary global change of understanding of (autistic) otherness, through a conscious reevaluation of stereotypes, constructs, and opinion disunities presented in socio-cultural reality.

Príspevok predstavuje vybranú časť z Diplomovej práce s názvom *Inakosť ako sociokultúrny determinant – Autizmus*, ktorá bola úspešne obhájená na Katedre kulturológie, FF UKF v Nitre v akademickom roku 2016/2017. Školiteľkou záverečnej práce bola Mgr. Katarína Gabašová, PhD.

Autorka: **Mgr. Eva Schmidtová**
Bývalá študentka Katedry kulturológie
Filozofická fakulta UKF v Nitre
evaschmidtova0123@gmail.com

Školiteľka: **Mgr. Katarína Gabašová, PhD.**
Katedra kulturológie
Filozofická fakulta UKF v Nitre
kgabasova@ukf.sk